

project and acceptance of administrative decisions. Evaluation and prognostication of social and political situation, its factors, and term which influence directly or mediated influence on activity in the area of conduct of battle actions. Aggression of RF against Ukraine is the most example of prosecution of war of new generation – «hybrid war». Comprehensive analysis, dae possibility sprognozuvati understanding of origin of its forms and methods, methods of conduct, and organize effective counteraction, prishvidshiti victory over an enemy. Organization of study of experience of prosecution of hybrid war and estimation of SPO in the area of conduct of battle actions enables OVU operatively and adequately to make decision. Complex actions of guidance of the state in relation to stabilizing of situation, both in the international arena and in a middle a country positively will influence on implementation of tasks on purpose ZS.

Keywords: *evaluation and prognostication of social and political situation, factors of social and political situation, informatively psychological measures.*

* * *

УДК 323.173:329.273:323.1

Наконечний В. С.,
аспірант відділу гуманітарної безпеки,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), vs.nakonechnyi@gmail.com

ЕТНІЧНИЙ СЕПАРАТИЗМ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ

Здійснено спробу актуалізувати сучасне бачення сутності та змістовного наповнення поняття «етнічний сепаратизм». Показано узалежненість розуміння останнього від існуючих поглядів на категорії «етнічність» і «сепаратизм», які виступають його базовими складовими елементами. Запропоновано дефініцію поняття «етнічний сепаратизм», з урахуванням опрацьованого матеріалу, та висловлено бачення перспектив подальших розвідок у даному напрямку.

Ключові слова: *етнічність, етнополітична стабільність, етнонаціональна політика, територіальна цілісність держави, національна безпека.*

У сучасному публічному та науковому дискурсі термін «сепаратизм» головним чином асоціюється зі сферою етнонаціональних відносин у поліетнічній державі. Таку конотацію він набув у другій половині ХХ ст. в результаті бурхливого виходу етнічності на світову політичну арену, а також утвердженням глобальної системи світоустрою, основу якої складають національні держави.

Еволюція у розумінні терміну «сепаратизм» від поняття, що ще у XVII ст. використовувалося для осмислення, оцінки і пояснення процесів суспільно-релігійного життя, до його модерного наповнення етнічним змістом та перетворення на таку самостійну політологічну категорію як «етнічний сепаратизм», стала відзеркаленням рушійних сил, домінуючих чинників, визначальних тенденцій і спрямованості процесів суспільно-політичного розвитку людської цивілізації та їх відповідного теоретико-методологічного опосередкування.

Планетарний етнотренд, одним з проявів якого поруч з феноменами «етнічного ренесансу», «етнічної мобілізації», «етнізації політики» чи «політизації етнічності» став «етнічний сепаратизм», виявився фатумом не лише для імперій (Габсбурзької, Османської, Російської, Британської), постколоніальних країн Азії і Африки, тоталітарних держав на кшталт СФРЮ і СРСР чи нових східноєвропейських демократій, а й безпосередньо торкнувся багатьох розвинутих країн Європи, Америки і Східної півкулі. Етнодетермінованість локальних і глобальних політичних процесів, чи, принаймні, значної частини з них, ймовірно, триватиме і надалі.

Знаходячись у зоні турбулентності, спричиненої зіткненнями геополітичних, цивілізаційних, конфе-

сійних, ідеологічних, культурних та світоглядних пластів, а також перебуваючи на етапі державо- і націєтворчого транзиту та в умовах анексії частини території (АР Крим) і гібридної війни на сході (ОРДЛО), Україна як поліетнічна держава з 2014 р. набула високого ступеню вразливості від впливу етнічного чинника, зокрема такої форми його вираження як етнічний сепаратизм. Експерти вважають за необхідне «говорити про реальну можливість сепаратизму в Україні», зважаючи на «наявні певні передумови для загострення протиріч між етнічними групами, що зумовлюється невирішеністю політико-правових, економічних, соціокультурних питань» [16, с. 91].

Низка факторів, що прямо чи опосередковано підживлюють етносепаратистські інтенції, упродовж періоду незалежності перейшли з латентної форми у відкриту, доповнилися новим переліком надскладних проблем і значною мірою стали визначати зміст порядку денного у внутрішньодержавному та міжнародному форматах. Окремі з них перетворилися із суто теоретичних на реальні загрози етнополітичній стабільності, національній безпеці і територіальній цілісності держави. Відтак, сформувалася потреба в осучасненні бачення сутності поняття «етнічний сепаратизм» та його змістовного наповнення, що і зумовило вибір теми статті.

Об'єктом дослідження виступає етнічний сепаратизм як один з проявів сучасної загальносвітової етнодетермінованості політичних процесів.

Мета статті полягає у спробі актуалізувати сучасне бачення сутності та змісту поняття «етнічний сепаратизм».

Проблематика етнічного сепаратизму перебуває в полі зору багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Окрім вузькофахових досліджень, спрямованих на поглиблене вивчення його етнополітологічних аспектів, етнічний сепаратизм стає об'єктом зацікавленості фахівців у галузі етнології, етнопсихології, етносоціології, етнофілософії, етнодержавознавства.

В західній політичній науці зазначена проблематика почала активно досліджуватися з середини ХХ ст. 3–поміж визнаних вчених варто виділити таких, як Г. Браун (Австралія), Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Е. Сміт, К. Уільямс, (Великобританія), Дж. Кох (Нідерланди), Ф. Барт (Норвегія), Г. Алмонд, Б. Андерсон, А. Батта, П. Брасс, Р. Брубейкер, А. Б'юкенен, П. Ван ден Берг, К. Гіртц, Ф. Глісон, Д. Горовиць, М. Новак, У. Петерсен, Г. Хейл, Е. Шилз (США) та ін.

З числа найбільш відомих вчених, які займалися етнографічними та етнологічними дослідженнями в СРСР, необхідно зазначити Ю. Бромля, Л. Гумільова, П. Кушнера, С. Широкогорова та ін.

У країнах, що виникли на теренах колишнього СРСР даний науковий напрям почав розвиватися з початку 1990-х рр. Серед вчених держав близького зарубіжжя, праці яких присвячені проблемам сепаратизму, зокрема етнічного, слід назвати таких, як А. Авраменко, А. Ахметов, І. Бабкін, Г. Балаян, І. Бочарніков, М. Беляєв, Е. Паїн, Н. Левченко, В. Малахов, В. Тішков (Росія); І. Байрамов (Азербайджан); Р. Мегреладзе (Грузія) та ін.

Різноманітні етнологічні аспекти, у тому числі питання етнічного сепаратизму, розкриваються у доробках українських вчених, серед яких: С. Асланов,

М. Басараб, Є. Бистрицький, В. Вілков, К. Вітман, Н. Горло, М. Горелов, О. Каргунов, І. Кресіна, О. Майборода, К. Мурза, В. Паливода, В. Панібудьласка, А. Пономарьов, Ю. Римаренко, М. Степико, І. Червінка, Ю. Чугаєнко, Ю. Шемшученко та ін.

Етнічний сепаратизм, на відміну від політичного, регіонального, конфесійного, економічного, правового, розвивається у специфічному силловому полі, яке детермінується феноменом етнічності. Тому, перш ніж перейти до розгляду сутності поняття «етнічний сепаратизм», необхідно дослідити категорію «етнічність», яка лежить в його основі та задає певну специфіку в частині суб'єкта, об'єкта, особливостей прояву тощо.

«У науковий обіг термін «етнічність» ввів американський учений Д. Рісмен у 1953 р.» [11, с. 78]. Існує розлогий масив наукової і довідкової літератури з етнічної проблематики, втім, «визначення поняття «етнічність», як і сутність цього явища, не є однозначними та загальноприйнятими» [11, с. 79], а тому і надалі залишаються контрверсійними. Такий стан обумовлено «двома обставинами: по–перше, тим, що «етнічність є надзвичайно складним феноменом, а, по–друге, що серед вчених все ще немає консенсусу щодо значення терміна «етнічність» [12, с. 117].

Однак, незалежно від стану наукової розробленості, категорія етнічності є доволі прагматичною та має прикладне застосування. Як зауважив Р. Брубейкер «етнічність втілюється і виражається не лише в політичних проектах і націоналістичній риторичі, але й у повсякденних зіткненнях, практичних категоріях, знанні здорового глузду, культурних ідіомах, когнітивних схемах, сигналах у взаємодії, дискурсивних фреймах, організаційній рутині, соціальних мережах та інституційних формах» [24, с. 2].

О. Антонюк визначає етнічність як «сукупність характерних рис матеріальної та духовної культури, які відрізняють одну етнічну групу від іншої» [11, с. 78].

З точки зору В. Тішкова, «етнічність – це форма соціальної організації культурних відмінностей. Етнічність передбачає існування соціальних маркерів як визнаних засобів диференціації груп, що співіснують у більш широкому полі соціальної взаємодії» [20, с. 483]. Крім того, науковець зазначає, що «поняття етносу передбачає існування гомогенних, функціональних і статичних характеристик, які відрізняють дану групу від інших, що володіють іншими параметрами тих же характеристик» [20, с. 482].

На думку В. Євтуха етнічність – це «термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їх етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці, й в цілому, у ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з–поміж інших. Часто–густо термін вживається також для означення етнічної спільноти, мовної й культурної самобутності групи людей» [9, с. 104].

М. Степико зауважує, що «розуміння особливостей буття етносу визначається поняттям «етнічність» (народність), що вживається для означення ступеня впливу природних і культурних особливостей того чи іншого народу на формування та життєдіяльність тих історичних людських спільнот, які мають свій етнічний

складник» [19, с. 19]. Як констатує науковець, «більшість дослідників схиляється до думки, що етнічність – це вияв сигніфікативної єдності культури як певного способу буття спільноти (певного народу), що детермінує його смислово, знакову ідентифікацію» [19, с. 21–22].

Автори підручника «Основи етнодержавознавства» завершуючи огляд західних розробок феномену «етнічність», зважили за можливе «зробити два основних висновки. По–перше, сьогодні в західній науковій, навчальній та довідковій літературі **термін «етнічність» вживається** у двох основних значеннях: 1) **у широкому розумінні**, тобто як етнічна спільнота (етнос, нація, етнічна та національна група) з усіма її ознаками, характерними рисами і особливостями та 2) **у вузькому** – тобто лише як ці ознаки, характерні риси і особливості, названі нами «етнічною аурую». По–друге, етнічність у вузькому її розумінні, або «етнічна аура» є надзвичайно складним, внутрішньо суперечливим і мінливим феноменом. Це водночас і набір певних етнічних рис, які характеризують окрему особу та / чи групу людей і особливий стиль життя та сприйняття як внутрішнього, так і зовнішнього світу, і форма соціальних відносин, і процес визначення етнічної ідентичності, і різновид ідеології, і знаряддя збереження чи поширення політичного та соціального статусу носіїв етнічності, і засіб мобілізації людей, і сенс їх виживання, існування та діяльності, і певний вид енергії тощо» [12, с. 121–122].

Р. Брубейкер вважає, що етнічність повинна бути осмислена не як субстанція, річ, сутність, організм або колективна особистість – до чого нас підштовхує образ дискретних, конкретних, відчутних, обмежених і живучих «груп», – «а в реляційних, процесивних, динамічних, подієвих і розукрупнених термінах» [24, с. 11].

Таким чином, академічна спільнота розглядає етнічність через набір певних відмінностей, ідентифікацій, маркерів, ознак, опцій, особливостей, рис, характеристик, а також реляційних, процесивних, динамічних, подієвих і розукрупнених термінів, які лягають в основу диференціації етноелементів суспільного субстрату, формують уявлення про етнічну сферу, розмежовують її з політичним, соціальним, національним, державним, класовим, релігійним тощо виміром.

Перелік визначаючих етнічність ідентифікаторів доволі розлогий.

Так, В. Тішков виділяє наступний набір властивих етнічним спільнотам характеристик:

1) наявність поділюваних членами групи уявлень про спільне територіальне та історичне походження, наявність єдиної мови, спільних рис матеріальної і духовної культури;

2) політично оформлені уявлення про батьківщину і особливі інститути, як, наприклад, державність, які можуть вважатися частиною того, що складає уявлення про народ;

3) почуття відмінності, тобто усвідомлення членами групи своєї приналежності до неї, і засновані на цьому форми солідарності та спільні дії».

Крім того, до етнорозпізнавальних соціальних маркерів дослідник відносить «фізичний вигляд, географічне походження, господарську спеціалізацію,

релігію, мову і навіть такі зовнішні риси, як одяг або їжа» [20, с. 483].

«Носіями етнічності, на погляд О. Антонюка, є мова, культура (насамперед її компоненти, яким притаманні традиційність і стійкість), психіка, звичаї, обряди, народне мистецтво, релігія, норми поведінки тощо. Якісні характеристики людини або групи людей, продовжує науковець, виявляються у побуті, культурі, поведінці, загалом у ментальності» [11, с. 78–79].

Низка ознак етнічності перерахована у запропонованому А. Чернієм понятті «етногенез» – процес виникнення специфічних людських спільнот, пов'язаних із формуванням їх сталих ознак, зокрема мови, етносвідомості, культури, психології, традицій, особливостей господарювання тощо» [11, с. 79].

Характерні особливості етнічності відмічені у визначенні поняття «етнічна спільнота», поданому В. Захожай, а саме: «група людей, які сторично пов'язані спільною територією, формуванням мови, традицій, культури, побуту, особливостями психічного складу й усвідомлюють себе як окреме ціле» [11, с. 76–77].

«До рис, що становлять якісні ознаки етносу, з точки зору М. Степико, належать мова, народне мистецтво, звичаї, обряди, традиції, норми поведінки, звички тощо» [19, с. 19].

Е. Сміт називає «шість головних атрибутів етнічної спільноти (або, вдаввшись до французького терміна, *ethnie*):

1) групова власна назва; 2) міф про спільних предків; 3) спільна історична пам'ять; 4) один або більше диференційних елементів спільної культури; 5) зв'язок із конкретним «рідним краєм»; 6) чуття солідарності у значної частини населення» [26, с. 21].

Отже, диференціюючими етнічність параметрами виступає множина природних і культурних (матеріальних і духовних) особливостей, а саме: назва, походження, територія проживання, мова, фізичний вигляд, менталітет, характер, психіка, поведінка, історія, культура, релігія, народне мистецтво, побут, особливості господарювання, одяг, їжа, звичаї, обряди, традиції, норми поведінки, звички, усвідомлення єдності в якості окремого цілого, почуття солідарності, спільні дії тощо.

Втім, сам лише набір ознак етнічності, множинність елементів, через які передається її зміст та за якою відбувається міжетнічна диференціація, все ж таки, не забезпечує повноту відображення сутності феномену. Як слушно зазначає М. Степико, «жодна з названих рис не є детермінантно етнознаковою. Саме в нероздільній органічній сукупності вони становлять певну етнічну окремішність» [19, с. 19].

Таким чином, етнічність є продуктом синтезу множини етнознакових параметрів в єдине, динамічне, органічне ціле. Зазначені параметри формують уявні, чуттєві, емоційні, понятійні, когнітивні, ментальні, світоглядні кордони, що відділяють одну етнічність від іншої та служать відповідною точкою для об'єктивної етнічності.

Етнічність екстраполюється на людські спільноти різного таксономічного рівня, починаючи від роду і закінчуючи нацією.

Е. Кешмор зазначає, що термін «етнічність» вживається до народу або нації, а також групи людей, які свідомі свого спільного походження та спільних інтересів» [Цит. за: 12, с. 119].

У дефініції поняття «етнонаціональна структура суспільства», В. Євтух дає такий перелік етнічних спільнот: «етнос, нація, етнічна меншина, національна меншина, новітні іммігрантські спільноти тощо» [9, с. 115–116].

До «історичних людських спільнот, які мають свій етнічний складник – племен, народностей і націй» М. Степико відносить також і рід, який є «найпершою і найстарішою видовою формою етносу» [19, с. 19].

В. Захожай вважає, що «етнічна спільнота – поняття широкого діапазону і охоплює нації, народності, групи споріднених племен, окремих племен». До окремих етнічних спільнот науковець відносить етнографічні групи, субетноси, етноси, метаєтнолінгвістичні спільноти. «Групуючись із соціальними спільнотами, етнічні спільноти утворюють синтетичні етносоціальні племена, народності, нації та метаєтнополітичні спільноти» [11, с. 76–77].

Тож, етнічність є специфічною властивістю суспільних суб'єктів серед яких науковці виділяють такі, як рід, плем'я, група споріднених племен, етнографічна група, субетнос, етнічна група, етнічна меншина, етнічна спільнота, титульна етнічна спільнота, етнікос, іммігрантська спільнота, етнос, метаєтнолінгвістична спільнота, громада, народність, корінний народ, народ, національність, національна група, національна меншина, нація, метаєтнополітична спільність і т.ін.

Втім, в експертному середовищі існують різні бачення щодо доцільності застосування тих чи інших понять для відображення етносуб'єкта.

Зокрема, на думку М. Степико «часто сутнісні ознаки етносу переносяться на націю як історичну спільність людей, що має відмінні від етносу характеристики. А етнос розглядається насамперед як населення певної адміністративно–територіальної одиниці або об'єкт ідеологічних і політичних апеляцій чи статичний предмет управлінських рішень і аж ніяк не історико–культурна спільнота, власна креативна інтенція якої (яких) формує націю. Із цього погляду, продовжує науковець, стає зрозумілою некоректність таких висловів, як «міжнаціональні відносини», «національно–культурна автономія», «національна меншина» тощо. У цьому випадку природно було б говорити про «міжетнічні відносини», «етнокультурну автономію», «поліетнічну державу» тощо» [19, с. 22]. Щодо поняття «етнічна спільнота» М. Степико вважає, що цей «термін ширший, ніж терміни «національна меншина», «етнічна група», «корінний народ» і охоплює всі відомі статуси етнічних спільнот в Україні» [19, с. 112]. Крім того, вчений зазначає, що «вартим уваги є використання у законодавстві Словенії терміна «громади» замість «спільноти», «народи» чи «меншини». Вживання слова «громада» є слушним, оскільки визначає інституційні способи реалізації представниками національних меншин своїх прав на задоволення етнокультурних потреб, тобто передбачає створення відповідних організаційних структур – громад. Це значно перешкоджає політизації етнічного чинника й узурпації політиками права виступати від імені певних етнічних спільнот» [19, с. 75–76].

Водночас, автори підручника «Основи етнодержавознавства», вважаючи, що «народ, ім'ям якого названа країна, в процесі етнодержавотворення має

реалізувати і право особи на її самоідентифікацію, в тому числі, й етнічну (національну)», вказують на «вагомість категорій «етносоціальний статус особи», «етнофор», «етнічна солідарність», «етнічна ідентичність» тощо. На їхню думку, «щоб привчити громадську думку до реальності такого термінологічного розширення, варто було б поки що користуватися поняттям «етнонаціональний», принаймні в такому контексті – «етнонаціональна політика», «етнонаціональний розвій України» [12, с. 36].

Відтак, необхідно констатувати достатньо розпливчасте бачення науковим співтовариством сутності категорій «етнічність» як в частині етнознакових ідентифікаторів, так і стосовно етносуб'єктності. У зв'язку з цим, вбачається за можливе визначити «етнічність» як інтегральну властивість складових суспільного субстрату, що лежить в основі їхньої диференціації за множиною етнознакових параметрів, що перебувають в гармонійній, динамічній, органічній єдності.

Дослідивши бачення сутності категорій «етнічність», доцільно перейти до розгляду категорій «сепаратизм», а також утвореного на їхній основі поняття «етнічний сепаратизм».

У частині визначень поняття «сепаратизм» про етнічний чинник взагалі не йдеться.

Так, на думку Ф. Попова сепаратизм – це «політичний рух, мета якого полягає у виділенні частини території держави шляхом її сепаратизації або підвищення ступеню її самостійності при незмінності державних кордонів» [14, с. 221].

Безвідносно до етнічності визначає сепаратизм В. Гулай. З точки зору науковця, сепаратизм – це «ідеологія, політика чи рух за відокремлення тієї чи іншої частини території держави з метою створення нової держави або отримання ширшої автономії» [8, с. 650].

Відсутність у визначеннях чинника етнічності вказує як на свідоме звуження авторами змісту поняття, що дає змогу, відповідно, розширити його обсяг, так і на розуміння ними тієї обставини, що сепаратизм стосується багатьох суспільних вимірів серед яких етнічний виступає лише в якості одного з потенційно можливих.

Проте, значна кількість дефініцій поняття сепаратизму тією чи іншою мірою пов'язується з етнічністю. В одних визначеннях етнічний фактор посідає центральне місце, на ньому акцентується увага як на основній рушійній силі сепаратизму, в інших – він зазначається серед низки інших, чи передається за допомогою суміжних категорій, чи, взагалі, згадується побіжно. Однак, у будь-якому разі, визначаючи поняття сепаратизму, на нього зважають, про нього ведуть мову, а, значить, його відображають у тексті визначень.

До прикладу, у Словнику української мови сепаратизм визначено як «прагнення до відокремлення, відособлення. У багатонаціональних державах – політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави» [17, с. 126].

Д. Заяц вважає, «що сепаратизм можливо визначити як політичний рух, що виникає в територіально неоднорідних (етнічно, конфесійно, економічно і т.п.) державах, спрямований на вихід частини території

зі складу єдиної держави з метою створення нової незалежної держави або входження до складу іншої держави» [10, с. 12].

Згідно дефініції, яку пропонує К. Белова, сепаратизм – це «вимога суверенітету та незалежності для етнічно позначеної території і ця вимога спрямована проти державної влади країни проживання» [3, с. 6–7].

На думку О. Антоноюка сепаратизм – це «боротьба етнічної спільноти за вихід зі складу державного утворення й створення незалежної держави або автономії» [11, с. 235].

З точки зору В. Панібудьласка, сепаратизм – це «політика і практика суспільно політичного руху, що спрямовані на здобуття державного суверенітету окремою етносоціальною спільнотою на території її проживання в межах існуючої держави або прагнення до об'єднання частин одного етносу, що мешкають у різних державах (іредентизм)» [13, с. 306].

У Проекті Закону Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) сепаратизм – це «діяльність, спрямована на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією» [15].

Л. Сталенна подає таку дефініцію поняття «сепаратизм»: «суспільно-політичне явище, що обумовлене впливом етнічних, релігійних, расових, племінних, гендерних, національних, політичних, соціо-економічних протиріч в будь-якому державному утворенні, що досягли рівня конфлікту, та є вищою межею вектору дезінтеграції суспільства, виступаючи в різноманітних політичних, правових, економічних формах тощо» [18, с. 44].

В електронному словнику The Web's Largest Resource of Definitions and Translations сепаратизм визначається як «пропаганда стану культурного, етнічного, племінного, релігійного, расового, урядового або гендерного відділення від більшої групи» [25].

В етнічно маркованих визначеннях сепаратизму категорія етнічність використовується у різних якостях. Зокрема, вона може стосуватися суб'єкта і об'єкта сепаратизму, умов чи підстав його виникнення, мотиву чи причини сепаратистських дій, одного з протиріч, на ґрунті якого розвивається сепаратизм тощо.

Окрім того, дослідники виділяють етнічний сепаратизм в окремий різновид сепаратизму і розглядають його в якості самостійного поняття.

Так, І. Бабкін дійшов висновку про те, що «етнічний сепаратизм – це рух, що має на меті вихід етнічного регіону зі складу єдиної багатонаціональної держави і створення окремої національної держави або приєднання до іншої держави» [1].

В. Вілков вважає, що «етнічний сепаратизм» – це «ідеологія та практика дій суспільно-політичного руху, що спрямовані на встановлення суверенітету етнічної спільноти на території її проживання в межах існуючої держави, відокремлення території і створення власної держави або її приєднання до іншої (іредентизм)» [5, с. 660].

З точки зору Л. Горчакова, «етносепаратизм – це відокремлення частини держави на користь відповідному етносу» [7, с. 67].

Здійснюючи порівняльний аналіз етнічного сепаратизму та іредентизму, Н. Горло зазначає, що «найбільш поширеним у сучасному світі є етнічний сепаратизм, оскільки практично кожна етносоціальна спільнота намагається використати право на самовизначення і реалізувати його у тій чи іншій формі, зокрема, створити власну державу» [6, с. 531].

В. Тішков і Ю. Шабаєв вбачають в етнічному сепаратизмі різновид радикального етнічного націоналізму. На їхню думку, «сутність етнічного сепаратизму полягає у тому, щоб добиватися політичної автономії або повного відділення території проживання етнічних спільнот від основної території країни» [21, с. 369].

На думку М. Басараба, «етнічний сепаратизм – це конфліктний політичний процес, що розгортається в національній державі, й зумовлений кризою її проекту майбутнього; суб'єктом етнічного сепаратизму є певний етнос, що прагне до задоволення власних політичних, економічних, культурних та ін. інтересів шляхом реалізації власного права на політичний суверенітет» [2, с. 306].

Для М. Беляєв етнічний сепаратизм – це «інституалізація протиріч національних і етнічних спільнот, які проживають на одній території, що проявляються у взаємних претензіях і домаганнях одних до інших, аж до відкритих озброєних конфліктів і воєн» [4, с. 24].

В. Цебенко зазначає, що «етнічний сепаратизм трактує вимоги політичної незалежності правом етнічних меншин створити власну державу. Це право має підтримку в міжнародній політичній теорії та практиці, що робить етнічний сепаратизм особливо небезпечним для територіальної цілісності багатонаціональних держав» [23, с. 47].

Як зазначає М. Хилько, «сепаратизм же в його етнічному варіанті – це вихід з існуючої системи або її руйнування». Вчений вважає, що «сучасний сепаратизм ... нерідко ґрунтується на невиваженому (неправильному) трактуванні принципу самовизначення: «кожна етнічна спільнота повинна мати власну державно оформлену територію», наголошуючи, при цьому, що самовизначення, особливо етнічних груп – це насамперед, право на участь у більш широкому суспільно-політичному процесі» [22, с. 10].

Підхід до «етнічного сепаратизму» як до окремого поняття дає можливість безпосередньо пов'язати категорію «етнічність» через похідний від неї прикметник «етнічний» з категорією «сепаратизм», більш ґрунтовно відобразити специфіку впливу етнічного чинника на сепаратистські прояви, зокрема розкрити детерміновані ним особливості, що проявляються у меті, цілях, завданнях, а також ідеологічних, інституційних, структурних та функціональних тощо аспектах.

Водночас, спостерігається доволі широке розходження у трактуванні сутності самого поняття «сепаратизм». В залежності від авторського бачення, сепаратизм – це і виділення частини території держави шляхом її сепаратизації або підвищення ступеню її самостійності при незмінності державних кордонів; це і відокремлення тієї чи іншої частини території держави з метою створення нової держави або отримання ширшої автономії; це і отримання більшого суверенітету

у питаннях своєї життєдіяльності та (або) ідентичності; це і досягнення повної незалежності; це і здобуття державного суверенітету окремою етносоціальною спільнотою на території її проживання в межах існуючої держави або прагнення до об'єднання частин одного етносу, що мешкають у різних державах (іредентизм); це і створення окремої національної держави або приєднання до іншої держави; це і встановлення суверенітету етнічної спільноти на території її проживання в межах існуючої держави, відокремлення території і створення власної держави або її приєднання до іншої (іредентизм); це і відокремлення частини держави на користь відповідному етносу; це і домагання політичної автономії або повного відділення території проживання етнічних спільнот від основної території країни; це і реалізація власного права на політичний суверенітет; це і вимоги політичної незалежності і т.ін.

Відсутність однозначності у розумінні сутності категорій «етнічність» та «сепаратизм» призводить до перенесення властивої їм невизначеності на утворене на їхній основі синтетичне поняття «етнічний сепаратизм», базовими складовими елементами якого вони виступають. З цієї причини, вважається за необхідне запропонувати дефініцію поняття «етнічний сепаратизм» під яким слід розуміти домагання етнічно маркованого елемента суспільного субстрату спрямовані на зміну власного політико-правового статусу в межах існуючої держави чи виведення з її складу території його проживання.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що термін «етнічний сепаратизм» міцно утвердився в суспільно-політичному дискурсі, а поняття, яке він позначає, перетворилося на об'єкт наукових досліджень фахівців різноманітних напрямів гуманітарного профілю.

В середовищі академічної спільноти існують численні погляди щодо сутності поняття «етнічний сепаратизм», що відображається, відповідно, у його змістовному наповненні. Понятійна невизначеність зумовлена відсутністю серед науковців єдності у розумінні значення його засадничих структурних елементів, якими виступають категорії «етнічність» та «сепаратизм».

Відтак, перспективи подальших розвідок полягають у виробленні загальноприйнятого бачення сутності поняття «етнічний сепаратизм» на основі синтезу напрацьованих знань щодо категорій «етнічність» та «сепаратизм».

Список використаних джерел

1. Бабкин И. О. Феномен этнического сепаратизма: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2001. – URL: <http://www.dissertat.com/content/fenomen-etnicheskogo-separatizma> (дата обращения: 08.08.2018).
2. Басараб М. М. Сепаратизм як прояв кризи національної державності: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05 / ПІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2013. – 189 с.
3. Белова К. А. Особенности развития сепаратизма в Испании после падения диктатуры Ф. Франко (Страна Басков, Каталония, Галисия): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Российский университет дружбы народов. – Москва, 2004. – 27 с.
4. Беляєв М. А. Институционализация сепаратистских угроз на постсоветском пространстве: политическая теория и практика: монография / М. А. Беляєв; БИСТ (филиал) ОУП ВПО «АТиСО». – Уфа: Изд-во БИСТ (филиал) ОУП ВПО «АТиСО», 2014. – 140 с.

5. Вілков В. «Сепаратизм етнічний» // Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антоноука. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
6. Горло Н. В. Етнічний сепаратизм і іредентизм як шляхи реалізації права нації на самовизначення: порівняльний аналіз // Гілея: науковий вісник. – 2011. – Вип.46. – С.529–536.
7. Горчаков Л. О. Историчне коріння етносепаратизму як об'єкта політологічних досліджень // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Сер.: Політологія. – 2009. – Т.110, Вип.97. – С.66–71.
8. Гулай В. «Сепаратизм» // Політологічний енциклопедичний словник / [Барабаш Ю. Г. та ін.; уклад.: Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків. асоц. політологів. – Харків: Право, 2015. – 816 с.
9. Свух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник // Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – Київ: Фенікс, 2012. – 396 с.
10. Заяц Д. В. Территориальные конфликты на современной политической карте мира: Очаги ириски сепаратизма: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Моск. пед. гос. ун-т. – Москва, 1999. – 222 с.
11. Малий етнополітологічний словник / О. В. Антоноук, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий та ін. – К.: МАУП, 2005. – 288 с.
12. Основи етнодержавознавства. Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. – К.: Либідь, 1997. – 656 с.
13. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа // Наукові записки ПЕНД ім. І. Ф. Кураса. – К., 2009. – Вип.44. – С.306–313.
14. Попов Ф. А. География сепаратизма в современном мире / Фёдор Попов. – М.: Новый Хронограф, 2012. – 672 с.
15. Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію): Проект Закону від 17.07.2014 №4300а. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%D0%B0&skl=8 (дата звернення: 08.08.2018).
16. Рафальський І. О. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2014. – Вип.4–5. – С.78–93.
17. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т.9: С / [ред. І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. Г. Скрипник, Л. А. Юрчук]. – К.: Наукова думка, 1978. – 916 с.
18. Сталенна Л. Поняття «сепаратизм» його витоки, дефініції // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип.1. – С.42–45.
19. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
20. Тишков В. «Этничность» // Новая философская энциклопедия. В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семин, уч. секр. А. П. Огурцов. – М.: Мысль, Т.IV.– 2010. – 736 с.
21. Тишков В. А., Шабаяв Ю. П. Этнополитология: политические функции этничности: Учебник для вузов / Тишков В. А., Шабаяв Ю. П. – М.: Издательство Московского университета, 2011. – 376 с.
22. Хилько М. І. Сепаратизм як суспільно-політичний феномен // Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм та війна як продовження політики: Збірник наукових праць / Редколегія: Ю. М. Бардачов – голова, Ф. Г. Семенченко, Ю. О. Ватуля та ін. – Херсон: вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. – С.6–13.
23. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Нац. акад. наук України, Ін-т народознавства НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів: Львівська політехніка, 2014. – Вип.26. – С.44–51.
24. Brubaker R. Ethnicity without groups. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. – 283 p.
25. Definitions for separatism // The Web's Largest Resource of Definitions and Translations. – URL: <http://www.definitions.net/definition/separatism> (date of access: 08.08.2018).
26. Smith Anthony D. National identity. – Harmondsworth: Penguin Books, 1991. – 227 p.

References

1. Babkin I. O. Fenomen jetnicheskogo separatizma: avtoref. dis. ... kand. polit. nauk: 23.00.02 / Stavropol'skij gosudarstvennyj universitet. – Stavropol', 2001. – URL: <http://www.dissercat.com/content/fenomen-etnicheskogo-separatizma> (data obrashheniya: 08.08.2018).
2. Basarab M. M. Separatizm jak projav kryzy nacional'noi' derzhavnosti: dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.05 / IPEEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. – Kyi'v, 2013. – 189 s.
3. Belova K. A. Osobennosti razvitiya separatizma v Ispanii posle padeniya diktatury F. Franko (Strana Baskov, Katalonija, Galisija): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.03 / Rossijskij universitet družby narodov. – Moskva, 2004. – 27 s.
4. Beljaev M. A. Institucionalizacija separatistskih ugroz na postsovetskome prostranstve: politicheskaja teorija i praktika: monografija / M. A. Beljaev; BIST (filial) OUP VPO «ATiSO». – Ufa: Izd-vo BIST (filial) OUP VPO «ATiSO», 2014. – 140 s.
5. Vilkov V. «Separatizm etnichnyj» // Politologichnyj slovnyk: Navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl. / Za red. M. F. Golovato go ta O. V. Antonjuka. – K.: MAUP, 2005. – 792 s.
6. Gorlo N. V. Etnichnyj separatizm i iredentizm jak shljahy realizacii' prava nacij na samovyznachennja: porivnjal'nyj analiz // Gileja: naukovyj visnyk. – 2011. – Vyp.46. – S.529–536.
7. Gorchakov L. O. Istorychne korinnja etnoseparatizmu jak ob'jekta politologichnyh doslidzhen' // Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo univertytetu im. Petra Mogyly. Ser.: Politologija. – 2009. – T.110, Vyp.97. – S.66–71.
8. Gulaj V. «Separatizm» // Politologichnyj encyklopedychnyj slovnyk / [Barabash Ju. G. ta in.; uklad.: L. M. Gerasina ta in.]; za red. M. P. Trebina; Nac. juryd. un-t im. Jaroslava Mudrogo, Harkiv. asoc. politologiv. – Harkiv: Pravo, 2015. – 816 s.
9. Jevtuh V. B. Etnichnist': encyklopedychnyj dovidnyk // Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova, Centr etnogloballystyky. – Kyi'v: Feniks, 2012. – 396 s.
10. Zajac D. V. Territorial'nye konflikty na sovremennoj politicheskoy karte mira: Ochagi i riski separatizma: dis. ... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / Mosk. ped. gos. un-t. – Moskva, 1999. – 222 s.
11. Malyj etnopolitologichnyj slovnyk / O. V. Antonjuk, V. I. Volobujev, M. F. Golovatyj ta in. – K.: MAUP, 2005. – 288 s.
12. Osnovy etnoderzhavoznavstva. Pidruchnyk / Za red. Ju. I. Rymarenka. – K.: Lybid', 1997. – 656 s.
13. Panibud'las'ka V. Etnopolitychnyj separatizm – ponjattja, zmist, formy i pryroda // Naukovi zapysky IPEND im. I. F. Kurasa. – K., 2009. – Vyp.44. – S.306–313.
14. Popov F. A. Geografija secessionizma v sovremennom mire / Fjodor Popov. – M.: Novyj Hronograf, 2012. – 672 s.
15. Pro protydiju i zapobigannja separatizmu ta podolannja naslidkiv separatyst's'koi' dijalnosti na terytorii' Ukrainy (deseparatyzaciju): Proekt Zakonu vid 17.07.2014 №4300a. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%D0%B0&skl=8 (data zvernennja: 08.08.2018).
16. Rafal's'kyj I. O. Samovyznachennja ta separatizm. Pytannja teorij' // Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnonacional'nyh doslidzhen' im. I. F. Kurasa. – 2014. – Vyp.4–5. – S.78–93.
17. Slovnyk ukrai'ns'koi' movy: v 11 t. / [red. koleg. I. K. Bilodid (golova) ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1970–1980. – T.9: S / [red. I. S. Nazarova, O. P. Petrovs'ka, L. G. Skrypnyk, L. A. Jurchuk]. – K.: Naukova dumka, 1978. – 916 s.
18. Stalenna L. Ponjattja «separatizm» jogo vytoky, definicij' // Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnja. – 2015. – Vyp.1. – S.42–45.
19. Stepyko M. T. Ukrai'ns'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannja: monografija / M. T. Stepyko. – K.: NISD, 2011. – 336 s.
20. Tishkov V. «Etichnost'» // Novaja filosofskaja jenciklopedija. V 4 t. / In-t filosofii RAN, Nac. obshh.-nauchn. fond; Nauchno-red. sovet: pred. V. S. Stepin, zamestiteli pred. A. A. Gusejnov, G. Ju. Semigin, uch. sekr. A. P. Ogurcov. – M.: Mysl', T.IV.– 2010. – 736 s.
21. Tishkov V. A., Shabaev Ju. P. Jetnopolitologija: politicheskie funkcyj' jetichnosti: Uchebnik dlja vuzov / Tishkov V. A., Shabaev Ju. P. – M.: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 2011. – 376 s.
22. Hyl'ko M. I. Separatizm jak suspil'no-politychnyj fenomen // Cinnisnyj vymir politychnoi' dijalnosti: separatizm ta vijna jak prodovzhennja polityky: Zbirnyk naukovykh prac' / Redkolegija: Ju. M. Bardachov – golova, F. G. Semenchenko, Ju. O. Vatulja ta in. – Herson: vyd-vo PP Vyshemyr's'kyj V. S., 2016. – S.6–13.
23. Cebenko O. Formy vyjavu separatizmu: teoretyko-metodologichnyj aspekt // Ukrai'ns'ka nacional'na ideja: realij' ta perspektyvy

rozvytku: Zbirnyk naukovykh prac' / M–vo osvity i nauky Ukrainy, Nac. un–t «L'vivs'ka politehnika», Nac. akad. nauk Ukrainy, In–t narodoznavstva NAN Ukrainy, In–t ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha. – L'viv: L'vivs'ka politehnika, 2014. – Vyp.26. – S.44–51.

24. Brubaker R. Ethnicity without groups. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. – 283 p.

25. Definitions for separatism // The Web's Largest Resource of Definitions and Translations. – URL: <http://www.definitions.net/definition/separatism> (date of access: 08.08.2018).

26. Smith Anthony D. National identity. – Harmondsworth: Penguin Books, 1991. – 227 p.

Nakonechnyi V. S., PhD student of the Department of Humanitarian Security of the National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyiv), vs.nakonechnyi@gmail.com

Ethnic separatism: the essence of the phenomenon

The attempt to actualize the modern vision of the essence and content of the concept of «ethnic separatism» is made in this article. The dependence of the latter's understanding from existing views on the categories of «ethnicity» and «separatism», which are its basic constituent elements, is shown. A definition of the concept of «ethnic separatism» is proposed, taking into account the processed material, and a vision of the prospects for further research in this direction is expressed.

Keywords: ethnicity, ethnopolitical stability, ethnonational policy, territorial integrity of the state, national security.

* * *

УДК 94(429:24)

Гай–Нижник П. П.,
доктор історичних наук, завідувачий відділу
історичних студій, Науково–дослідний інститут
українознавства МОН України (Україна, Київ),
Hai–Nyzhnyk@ukr.net

УКРАЇНСЬКО–РОСІЙСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВЗАЄМИНИ 2010–2012 РОКІВ ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЯНУКОВИЧА

Висвітлюються українсько–російські міждержавні та дипломатичні взаємини у 2010–2012 рр. під час першого етапу президентства в Україні В. Януковича. Аналізуються політико–дипломатичні зусилля президента, прем'єр–міністра та МЗС у міждержавних стосунках України з Російською Федерацією у сферах геополітики, енергетики, економіки та воєнного співробітництва.

Ключові слова: дипломатія, українсько–російські взаємини, Янукович, Путін, Медведєв.

У 2010 році президентом України став Віктор Янукович¹. Незадовго до голосування Л. Кучма у розмові з Дж. Теффтом заперечував думку про те, що В. Янукович стане знаряддям Росії. Таку свою позицію про те, що ні В. Янукович, ані його радники не були пішаками Москви, він аргументував тим, що крупний бізнес, який фінансує В. Януковича, примусить його захищати інтереси України. Л. Кучма не надавав особливого стратегічного значення російському Чорноморському флоту, заявляючи, що він, звісно, може лякнути Грузію, але навіть не вартий і мизинця турецького флоту. Якщо ж Україна мала сплачувати «світову ціну» за газ, злісно зазначав він, то Київ повинен був наполягти аби Росія також платила «світову ціну» за розміщення свого флоту у Севастополі, тобто стільки ж, «скільки платять за бази американці» [47].

¹ Інавгурація президента України В. Януковича відбулася 25 лютого 2010 р. у Києві.

При цьому екс–президент України був переконаний, що Росія ніколи не відмовиться від мрії повернути Севастополь. Для росіян, вважав він, питання Севастополя має, перш за все, емоційний і ностальгійний характер і вони ніколи не облишать надії повернути його собі². Л. Кучма був також переконаний, що Україна ніколи не визнає незалежності Абхазії чи Південної Осетії. З цього приводу він зауважив, що війна у Грузії 2008 р. порушує деякі питання, адже Росія спрямувала свою армію в Абхазію та Південну Осетію і світ цю агресію проковтнув. А що станеться, якщо раптом у 2017 році Росія в односторонньому порядку заявить, що її флот не піде з Севастополя? Чи захоче хто–небудь вступити у конфлікт на боці України? – запитав Л. Кучма американського посла Дж. Теффта 2 лютого 2010 року [47]. До здійснення найсумнішого передбачення Л. Кучми залишалося чотири роки.

А у 2010 р., одразу ж на другий день після інавгурації президента В. Януковича, голова Верховної Ради України В. Литвин вже обговорював «питання українсько–російського міждержавного діалогу» зі спікером Державної Думи Російської Федерації Б. Гризловим [6]. Незабаром до Москві потягнулася ціла черга українських можновладців. 16 березня до Москви з візитом для чергового обміркування проблем двосторонніх відносин прибув міністр закордонних справ України К. Грищенко³. 25 березня до столиці Росії з метою домовитися про зниження ціни на газ, яку було встановлено за контрактами Ю. Тимошенко, прилетів прем'єр–міністр України М. Азаров, проте його колега В. Путін умовою такої поступки назвав входження до Митного союзу⁴.

За десяток днів (5 квітня) у підмосковні Горки до російського президента Д. Медведєва на перемовини щодо умов газового компромісу подався і шойно обраний президент український В. Янукович. Проте компромісу не вийшло. Натомість надійшла звістка з Єврокомізу. 9 квітня заступник генерального директора Єврокомісії «Європейська політика сусідства»⁵ Х. Мінгареллі

² За словами Л. Кучми, одного разу він сказав мереві Москви Ю. Лужкову, що Україна погодиться повернути Севастополь Росії, якщо США повернуть Росії Аляску, а вона поверне Курільські острови Японії, а Калінінград – Німеччині [47].

³ На 17 травня 2010 р. було призначено візит до України президента Росії Д. Медведєва

⁴ Нагадаю, що Митний союз, який було створено Росією, Білорусією та Казахстаном на базі саме російських митних тарифів напр. 2009–го – на поч. 2010 рр., був не так економічним, як геополітичним проектом Кремля, який з фінансово–економічної точки зору був невигідним навіть самій Росії, проте дозволяв їй, не допускаючи зближення, наприклад, України (у разі її вступу до нього) з іншими інтеграційними формуваннями, передусім з ЄС, також обмежувати зміцнення, а значить й послаблювати, конкурента. При цьому Митний союз таким чином не лише зміцнював би свої конкурентні позиції, а й дозволяв би утримувати іншу країну–члена в орбіті російських не лише економічних, а й геополітичних впливів

⁵ На поч. березня 2010 р. Європейська комісія виділила 5,7 млрд. євро на фінансування до 2013 р. 19 проектів у рамках програми «Східне співробітництво». 21 квітня до Києва з візитом прибув комісар ЄС з розширення і Європейської політики сусідства Ш. Фюле, який обговорив з українським керівництвом проблеми відносин у контексті підготовки угоди про асоціацію та скасування безвізового режиму. 13 травня у Києві відбулося пленарне засідання в рамках чергового п'ятнадцятого раунду переговорів між Україною та ЄС щодо укладання угоди про асоціацію.